

Branimir Belaj

MJESTO VJEKOSLAVA BABUKIĆA U PROCESU NORMIRANJA HRVATSKOGA JEZIKA

U radu se opisuju najbitniji jezikoslovni stavovi ilirskoga gramatičara Vjekoslava Babukića i njegov doprinos suvremenoj hrvatskoj gramatologiji. Babukićevo se gramatičarsko djelo i, općenito, njegova razmišljanja o jeziku, prosuđuju i vrednuju u kontekstu društvenih, političkih, kulturnih i jezikoslovnih odrednica vremena u kojem je živio.

Svatko je tko se ikada, makar i malo, bavio i upoznao s poviješću nekog jezika sigurno došao do nekoliko temeljnih spoznaja o naravi razvojnih jezičnopovijesnih procesa i jezičnih mijena koje postupno dovode do postavljanja jezične norme. Da bi se ozbiljno i znanstveno utemeljeno moglo pristupiti temi ovoga rada, dakle opisati jezične stavove i razmišljanja Vjekoslava Babukića u kontekstu njegovog vremena i samim tim odrediti mu mjesto u procesu normiranja hrvatskoga jezika, mora se krenuti od tih temeljnih, općih postavaka koje vrijede za većinu modernih europskih jezika, pa tako i za hrvatski. Prvo što treba primijetiti i čega se treba držati, jest činjenica da je proces normiranja hrvatskoga jezika proces bez oštrih granica, rezova i velikih, presudnih događaja uvjetovanih genijem pojedinaca.

Hrvatski novoštokavski jezični izraz¹ izvire u obliku usmene književne stilizacije pučke štokavštine zapadnoga tipa već u 17.

¹ Pod terminom se novoštokavski jezični izraz misli na novoštokavsku dijalekatnu osnovicu čiji su elementi, uz naravno, još uvijek prisutne staroštokavske, od 17.

stoljeću² kada je u vrijeme protureformacije, odnosno za potrebe katoličke obnove, svećenicima i redovnicima bio potreban dijalekt rasprostranjen, razumljiv i poznat na što širem području. To je područje već u 17. stoljeću obuhvaćalo Bosnu, Slavoniju, područje oko Dubrovnika i Hercegovinu. Ni u Dalmaciji štokavština nije bila nepoznanicom, jer je već Bartol Kašić svoju gramatiku pisao po uzoru na načela katoličke obnove da se normira najrasprostranjeniji govor. No izvorni se čakavac nije mogao oduprijeti svojim jezičnim korijenima normirajući čakavštinu, ali s brojnim elementima štokavskoga koji su kasnije prevladali u njegovim prijevodima Svetog pisma iz 1622. i Rituala rimskog iz 1640. Taj mladi, nenormirani, novoštokavski jezik tijekom 17.st. sve više potiskuje čakavske i staroštokavske lekseme i postupno izlazi iz okvira crkvene i poučne književnosti, ne zadirući još samo na područje sjeverozapadne Hrvatske, na područje kajkavskoga književnog jezika koji će sve do ilirskoga preporoda ostati otokom u moru štokavskoga književnojezičnoga izraza. Osamnaesto je stoljeće dočekano sa zavidnim jezičnim jedinstvom bez obzira što još uvijek postoje i pokrajinske književnosti čije će se prostorne i izražajne osobine u nadolazećem razdoblju sve više smanjivati, sve dok ne dobiju oznaku dijalekatne književnosti u suvremenom smislu. U osamnaestom stoljeću književni rad na čakavskom narječju gotovo sasvim nestaje o čemu najbolje svjedoči podatak da je izvorni čakavac Andrija Kačić Miošić svoj *Razgovor ugodni...* iz 1756. (drugo izdanje 1759.), djelo koje je, usudio bih se reći, od književnih djela dalo najveći doprinos popularizaciji novoštokavštine i normiranju hrvatskoga jezika uopće, napisao štokavskom ikavicom. O rasprostranjenosti i, malo je reći, naddijalekatnom karakteru štokavštine sredinom 18. stoljeća govori sam Kačić kada kaže kako je želio da njegov *Razgovor ugodni...* bude pristupačan *siromasima, težacima i čobanima* i svima onima *koji izvan slovinskim drugim jezikom govoriti ne znadu*. Kačićovo je djelo, dakle, namijenjeno najširim narodnim masama, bez obzira na stupanj naobrazbe, diljem hrvatskih i bosanskih zemalja toga doba.

stoljeća sve više počeli prodirati u jezik hrvatske književnosti i u jezik javne komunikacije uopće.

² Sedamnaesto sam stoljeće uzeo kao početak širenja novoštokavštine u većoj mjeri i na jednom većem prostoru, iako se pojavljivanje novoštokavskih jezičnih elemenata (leksičkih, fonoloških i morfoloških) može pratiti već od 15. stoljeća.

Usporedo se s književnim radom u Bosni i Dalmaciji štokavsko-ikavski književnojezični izraz, krajem 17. i u 18.stoljeću, razvija i u Slavoniji. Treba se samo prisjetiti Kanižlićeve *Svete Rožalije* i *Kamena pravog smutnje velike*, Relkovićevog *Satira*, Ivanošićevog *Sličnoričnog nadpisa groba Zvekanova*, Katančićevih *Fructus auctumnales* itd., pa tada neće biti teško zaključiti koliko je raznolik i autoritativan bio taj, tada već uvelike izgrađen, štokavski izraz kada je mogao biti podlogom nastajanju tako širokog spektra književnih žanrova i vrsta. Slavonska se književnost 18. st. često proglašavala pokrajinskom, zastarjelom i zakašnjelom. Takva su tumačenja u oštroj opreci sa stvarnim književnim i jezičnopovijesnim stanjem. Štokavski je izraz u dopreporodnim kajkavskim krajevima bio vrlo cijenjen i poznat, jer su neki od najvećih slavonskih pisaca bili u stalnim vezama sa Zagrebom i uopće sjeverozapadnom kajkavskom Hrvatskom. Kanižlić i Katančić bili su zagrebački profesori, a Ivanošić neko vrijeme kaptolski župnik. Pročita li se npr. Katančićeva deseteračka epska prigodnica iz zbirke *Fructus auctumnales* pod naslovom *Plemenita hrvatskog kraljevstva četa slavnu mađarsku krunu za čuvat iz Zagreba se u Budim dileća* gdje se izrijekom spominje i Zagreb i zagrebačke vile i od Medvida vila i horvatsko kraljevstvo, onda je jasno da o pokrajinskoj naravi slavonske književnosti 18. stoljeća ne može biti govora. Tomu u prilog ide i činjenica da je jezik slavonskih pisaca 18. stoljeća i morfološki i leksički, izuzimajući jedino ikavski odraz jata, vrlo sličan budućoj normi ilirskoga preporoda i zagrebačke filološke škole. Konačnu je potvrdu velikih izražajnih mogućnosti štokavskoga jezičnog izraza zapadnoga tipa dao M. P. Katančić svojim prijevodom *Biblije* na jeziku *slavnoiliričkom izgovora bosanskoga*, čime je u osvit narodnog preporoda završeno pripremanje terena za jezikoslovni rad, jezične stavove i spoznaje iliraca.

Ovim sam napomenama o tijeku normiranja hrvatskoga jezika u predilirskom vremenu želio pokazati da gramatičari, i općenito ljudi koji su se bavili jezikom, u ilirskom preporodu nisu Hrvatima dali ili izmislili novi književni jezik, već su samo nastavili književnojezičnu tradiciju određenijom i stabilnijom normom, koja do tada nije postojala, a potaknuti i ohrabreni romantičarskim strujanjima i procvatom poredbeno-povijesnog jezikoslovlja. Ne

treba zaboraviti ni osobite, i kao što ću pokazati, za jezična promišljanja ilirizma izuzetno bitne društveno-političke okolnosti prve polovice 19. stoljeća. Samo se u kontekstu svega do sada rečenog i svih navedenih odrednica može pristupiti V. Babukiću i uspješno opisati njegove najvažnije poglede na jezik, a objedinjene u trima gramatikama: *Osnovi slovnice slavjanske narječja ilirskoga* iz 1836., *Grundzüge der ilirischen Sprachlehre* iz 1846. i *Ilirskoj slovnici* iz 1854³. Budući da je za detaljniju analizu Babukićevih gramatika potrebno puno više prostora nego što je za ovu priliku predviđeno, pokušat ću njegove najvažnije jezične stavove prikazati u okviru zadanih odrednica. Opisat ću neka Babukićeva razmišljanja presudna za razumijevanje kako njegovog jezikoslovnog rada, tako i jezikoslovnoga rada cijeloga ilirskoga preporoda i kasnije zagrebačke filološke škole. Babukićeva se gramatičarska djelatnost može podijeliti u nekoliko jezičnih područja i razina. Može se govoriti o njegovom odnosu i pogledima na sljedeće:

- 1) općejezična problematika
- 2) slovopis
- 3) pravopis
- 4) fonetsko-fonološka pitanja
- 5) morfologija.

Najbitnije ću činjenice iz svakog navedenog područja pokušati rasvijetliti u kontekstu već spomenutih odrednica, a to su:

- A) općekulturno i općeumjetničko razdoblje romantizma
- B) poredbeno-povijesno jezikoslovlje kao najveći, najsuvremeniji i najugledniji jezikoslovni pravac prve polovice 19. stoljeća
- C) društveno-političke prilike u Hrvatskoj u razdoblju ilirizma.

1. općejezična problematika

Općejezična se problematika kod V. Babukića očituje iz njegovog poimanja hrvatskoga jezika koji zajedno s drugim

³ Posebno je važna njegova prva gramatika koja je već u 19. stoljeću ocijenjena kao najuspjelija, a ni suvremena se promišljanja gramatičarske djelatnosti ilirizma nisu odmaknula od tih stavova.

južnoslavenskim jezicima pripada ilirskom narječju i tvori ilirski jezik. Preuzevši Kollarovu podjelu slavenskih jezika na rusko, poljsko, češko i ilirsko narječje, Babukić piše svoje gramatike u želji da u njima opiše i propiše zajednički jezik svim južnim Slavenima, a pod imenom ilirskoga jezika. Korijene ovakvim Babukićevim stavovima treba tražiti u jezičnim i kulturnim posebnostima njegovog vremena, a navedene su odrednice tu od velike pomoći. Vrijeme je romantizma svojom kozmopolitskom naravi i težnjom za prevladavanjem raznih regionalizama dalo krila panslavenskoj ideji i stvaranju jednog hibridnog jezika koji je u razmišljanjima i nastojanjima Antuna Dalmatina i Stjepana Konzula na hrvatskom tlu prisutan još od vremena protestantizma. Preuzimajući Herderovu nacionalnu koncepciju po kojoj je jezik izrazom duha cijeloga naroda, tj. izjednačujući jezik i narod⁴, Babukić, naglašavajući slavensku uzajamnost, želi preko zajedničkoga jezika ujediniti sve južne Slavene što bi pomoglo u borbi protiv pojačane mađarizacije i germanizacije. Njegovo je opredjeljenje i oduševljenje ilirskim jezikom potaknuto i tadašnjim jezikoslovnim strujanjima. Poredbeno-povijesna učenja o rodoslovnim stablima i jezičnim porodicama bila su Babukiću od velike pomoći u definiranju i poimanju slavenske jezične porodice i njezinih podgrupa. O utjecaju poredbeno-povijesnog jezikoslovlja na V. Babukića svjedoči i početna stranica *Ilirske slovnice* gdje on, uz Kollarovo, citira i jedno razmišljanje J. Grimma o naravi jezika. Ovakva koncepcija izgradnje književnoga jezika na osnovi svih južnoslavenskih jezika nije mogla opstati. Nisu je prihvatili ni Srbi, ni Slovenci, ni Bugari jer se teorijskih i programskih postavaka nije pridržavao ni sam Babukić, normirajući u svojim gramatikama hrvatski književni jezik na štokavskoj dijalekatnoj osnovici nadograđivanju elementima ostalih dvaju hrvatskih narječja⁵. S tim je u svezi i drugo značenje naziva ilirski jezik. Naime, ilirski se jezik upotrebljavao i kao istoznačnica za hrvatski jezik što je vrlo lijepo pojasnio Dragutin Rakovac rekavši da se naziv ilirski upotrebljava *U užjem samo znamenovanju...* i to

⁴ U Hrvatskoj je već u 15. stoljeću sličnu misao izrekao pop Martinac (“...nalegoše Turci na jazik hrvatski...”) u svom djelu, danas poznatom kao Zapis popa Martinca.

⁵ Posebno je u “Osnovi slovnice...” uočljiv veći broj kajkavizama kao npr. starejši, čital, kak, vendar itd.

onda kada je *govor o našem trojednom: dalmatinsko-hrvatsko-slavonskom tĕlu u obće...*⁶

2. slovopis

Vjekoslav je Babukić važnu riječ imao i u stvaranju slovopisnoga sustava poznatog kao *gajica*. Ljudevit je Gaj, naime, 1835. u članku *Pravopisz* prihvatio Babukićeva rješenja dj, gj, nj, lj za nepčanike umjesto svojih d, g, n, l. Od Gajevih je jednoslova iz *Kratke osnove...* Babukić prihvatio samo č, ž i š⁷, a ostale je odbacio iz fonetskih i ideoloških razloga što se vidi iz napomene prevoditelja uz prijevod Šafarikove recenzije na Babukićevu *Osnovu slovnice*:

*Pomehčavanje pomoću slova j, bilo ono naznačeno 'j' ili ne 'j' ima se u ilirskom tim većma potrebovati, što se ovo slovo u mnogih krajih prostrane Ilirije, s predidućim suglasnikom u jedan glas uvĕk i neslĕva. Tako n.p. čakavci... nekažu : 've-se-lje', 'pi-sa-nje' nego oni... razložito izgovaraju... i u pismu razdĕljuju, n.p. 've-sel-je', 'pi-san-je'. (...) To može zadostnim dokazom biti, da se onaj običaj pomehčavanja, kako ga Slovaci u Ugarskoj i nĕkoji Česi imadu (najmre 'l,n,d,t mĕsto lj,nj,dj,tj') u našem jeziku nikako, bez uvrĕdjenja kojegod stranke potrebovati nemože.⁸ Iz istih se, ideoloških, razloga Babukić opredjeljuje i za *rogato* e (ĕ)⁹ kojim će se bilježiti jat. Jednografemsku je vrijednost jat imao i u staroslavenskom jeziku, (... *budući se je uprav tako i u staroslavjanskom narĕčju upotrebljavalo...*)¹⁰, kao jeziku pretku svih slavenskih jezika, pa tako i južnoslavenskih, a *rogato* je e trebalo*

⁶ D. Rakovac: *Mali katekizam za velike ljude*, 1842., str. 371, u B. Tafra: "Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić", Zagreb, 1993., str. 29; u daljnjem će se tekstu sve što se odnosi na ovu knjigu B. Tafre označavati na sljedeći način: u B. Tafra i broj stranice.

⁷ Gaj je 1830. ta tri slova bilježio s tildom, a kvačicu je uveo 1835. u članku "Pravopisz".

⁸ V. Babukić: "Danica", 1837., str. 90, u B. Tafra 41.

⁹ Ilirci su "rogato" e preuzeli iz češkog slovopisnog sustava, ali su potvrdu toga znaka mogli pronaći i kod I. Belostenca koji ga također upotrebljava u *Gazophylaciumu* da bi omogućio različite izgovore, doduše s točkom iznad e umjesto kvačice.

¹⁰ V. Babukić: "Nĕkoliko rĕčih o pravopisu", Koledar 1846., u "Polemike u hrvatskoj književnosti", knjiga 1, str. 576.

kod ostalih naroda ubrzati i olakšati prihvaćanje zajedničkoga ilirskoga jezika, imajući u tom trenutku i jezično i političko opravdanje, jer je *ě iz nužde primljeno, neka bi nam sva naša narěčja u jedan književni jezik prikupilo i sjedinilo*.¹¹ U pjesništvu se iz stilističkih razloga, odnosno *ako su dvě slovke potrebne* dopušta pisanje *ie* ili *ako pako sklad zahtěva*¹² *e* ili *i*. Izgovor je jata bio slobodan, no to je već fonološko pitanje na koje ću se osvrnuti nešto kasnije.

3. pravopis

Razloga Babukićevom opredjeljenju za etimološki pravopis ima nekoliko, no čini mi se da je onaj najvažniji jezične naravi. Procvatom poredbeno-povijesnog jezikoslovlja etimološka istraživanja doživljuju svoje zlatno doba i dobivaju status kakav imaju i danas. Potaknut brojnim etimološkim raspravama onoga vremena i pravopisnim stanjem u najrazvijenijim i najrasprostranjenijim modernim europskim jezicima, Babukić preko zajedničke etimologije južnoslavenskih jezika želi postići veću razumljivost i olakšati prihvaćanje ilirskoga jezika: *Trěba najviše paziti etimologiu, jer se njome razumljivost najbolje postiže. A zar nije razumljivost svarha svakoga pisanja? I mi smo gore rekli: da govorimo za uši, a pišemo za oči ! Kakov bi bio engleski, francezki i němački, da oni nešto sada nehajući za etimologiu stanu po eufonii pisati. (...) I u tome se svi gramatici stari i novi slažu, da u gradjenju pravilah pravopisnih trěba uvěk parvo město etimologii ustupiti, a pri tom da ne valja posve ni na eufoniu zaboraviti...*¹³. Proces je akulturacije modernih europskih jezika prema latinskom i grčkom u prvoj polovici 19. stoljeća dostigao najviši stupanj. Gotovo nijedna poredbena jezična studija nije mogla zaobići ta dva jezika, pa se tako i Babukić, braneći etimološki pravopis, izravno poziva na velikog rimskog učitelja govorništva Marka Fabija Kvintilijana: *Što g. Vuk poziva se na Kvintilijana, gđě kaže, da su slova samo zato izmišljena, da se njima zapisuju riječi onako kao što se izgovaraju, mogu i ja*

¹¹ V. Babukić: "Ilirska slovnica", Zagreb, 1854., str. 427, u B. Tafra 161.

¹² V. Babukić: "Osnova slovnice...", Zagreb, 1854., str. 38, u B. Tafra 53.

¹³ V. Babukić: "Několiko rěčih o pravopisu", Koledar, 1846., "Polemike u hrvatskoj književnosti", knjiga I, str. 585.

pozvat se na istoga Kvintilijana, gdje preporučuje i etimologiju govoreći: da je latinski bolje napisano *exstare*, nego *extare*; *exsequi* bolje nego *exequi*; jerbo je ono parvo iz predloga *ex* i glagola *stare*, a ovo drugo iz *ex* i *sequi* sastavljeno...¹⁴. Ne treba zaboraviti i književnojezičnu tradiciju koja je u vrijeme romantizma, kao jedna od temeljnih odrednica toga razdoblja, izbila u prvi plan. Babukić je u hrvatskoj književnosti, osobito kod slavonskih pisaca 18. stoljeća, mogao pronaći brojne potvrde etimološkoga načina pisanja uz koje se, doduše, mogu uočiti i neka fonetska ostvarenja, no sve je to u skladu s navedenom Babukićevom tvrdnjom kako prednost uvijek treba dati etimologiji, a da pri tom ne treba ni blagoglasje potpuno zanemariti.

4. fonetsko-fonološka pitanja

Već sam u dijelu o slovomisu spomenuo pitanje izgovora jata o kojem ću sada nešto više reći. Vjekoslav Babukić dopušta različite izgovore (i, e, je, ije)¹⁵ jer je bio svjestan da će jednoznačnim propisivanjem jekavskoga izgovora izazvati otpor nejekavaca i time usporiti i otežati prihvaćanje svoje norme. No već u *Osnovi slovnice...* preporučuje izgovor jata kao je: *Za moći věndar laglje upaziti, gdje se ě pisati ima, dobro je barem u čitanju priučavati se ilirski ě razložno kao je izgovarati.*¹⁶ Iz ovoga se vidi da za Babukića *“rogato e ne znači samo da ga može svatko čitati po želji, nego da se svatko treba truditi da nauči književni izgovor...”*¹⁷. U svojoj prvoj gramatici Babukić propisuje jednosložan izgovor i dugoga i kratkoga jata, a stilski, zbog metra, i dvosložan. U drugoj i trećoj gramatici, vjerojatno zbog sve većeg Karadžićevog ugleda, propisuje u kratkim slogovima jednosložan izgovor (je), a u dugima dvosložan (ije), tvrdeći da je to pravilo u književnom jeziku tj. u

¹⁴ V. Babukić: “Několiko rěčih o pravopisu“, Koledar, 1846., “Polemike u hrvatskoj književnosti“, knjiga 1, str. 584.

¹⁵ V. Babukić već 1833., u pismu svom bivšem požeškom profesoru Ivanu Franikiću, dozvoljava slobodan izgovor jata zbog vrlo raznolikog stanja u govorima “velike Ilirije“.

¹⁶ V. Babukić: “Osnova slovnice...“, Zagreb, 1836., str. 38, u B. Tafra 54.

¹⁷ B. Tafra 44.

hercegovačkom (bosanskom iliti izobraženome književnom običaju)¹⁸ i pozivajući se na bogatu tradiciju stare dubrovačke književnosti: *Ali Dubrovčani su ie gdi je slovka kratka, izgovarali je, a gdi je dugačka ije...*¹⁹. U drugoj i trećoj gramatici Babukić odstupa od svojih stavova iz *Osnove slovnice...* u pogledu fonemskog statusa jata. *Rogato* je e izbacio iz popisa otvornika, iako ga iz ideoloških razloga nije prestao pisati, ne smatrajući ga fonemom, a ni dvoglasnikom jer *u ilirskom jeziku neima diftongah iliti dvoglasnikah*.²⁰ Problemom se izgovorne vrijednosti i fonemskog statusa jata bavio i Antun Mažuranić, pa je tako već sredinom 19. stoljeća pokrenuto jedno pitanje koje će i u suvremenim gramatikama i jezikoslovnim raspravama uopće biti središtem zanimanja mnogih hrvatskih jezikoznanaca. Što se ostalih fonetsko-fonoloških problema tiče iznimno je vrijedan i podatak da je Babukić prvi put progovorio ponešto o akustično-artikulacijskim svojstvima glasova, te dao podjelu glasova koja se ne razlikuje mnogo od podjela u suvremenim gramatikama. Također je prvi put i terminološki i pojmovno istaknuta razlika između glasa i slova, a spominju se i nazivi samoglasnik i suglasnik koje je Babukić prvi upotrijebio u tom značenju za razliku od Karadžića (samoglasna i poluglasna), Daničića (samoglasna i suglasna), Starčevića, Đurkovečkog i Gaja (samoglasnik i skupglasnik). Velik utjecaj poredbeno-povijesnog jezikoslovlja nije zaobišao ni fonetsko-fonološka pitanja u Babukićevom djelu, jer je on, uz A. Mažuranića, bio začetnikom poredbenih istraživanja naglasnih sustava u hrvatskim narječjima.

5. morfologija

Morfološki opis nekog jezika, svakako, pripada najzahtjevnijim i najopširnijim područjima gramatičarskoga rada, pa bi detaljna rasprava o Babukićevim morfološkim stavovima i prosudbama hrvatskoga jezika uvelike prešla granice ovoga rada.

¹⁸ V. Babukić: "Ilirska slovnica", Zagreb, 1854., str. 7, u B. Tafra 54.

¹⁹ Suvremena su se promišljanja o izgovoru jata odmaknula od takvih stavova, a čvrsto je utemeljene dokaze u prilog jednosložnog izgovora dugoga jata u Dubrovniku iznio Josip Vončina u svojim radovima *Hrvatski jekavski dugi jat i Gundulićeve elizije s Karadžićeva motrišta*.

²⁰ V. Babukić: "Ilirska slovnica", Zagreb, 1854., str 6, u B. Tafra 54.

Stoga je nužno napraviti određeni izbor i zadržati se na najzanimljivijem i za jezikoznanstvo najpoticajnijem pitanju kako u 19. stoljeću, tako i danas. Svatko će se, bez puno razmišljanja, složiti da je to pitanje gramatičkih nastavačkih morfema u dativu, lokativu i instrumentalu množine - pitanje koje ima vrlo važno mjesto u procesu normiranja hrvatskoga jezika.

Vjekoslav se Babukić opredijelio za starije nastavke u dativu, lokativu i instrumentalu množine u svim trima sklonidbama (*G-a* promjena -om/em, -ih, -i, *G-e* promjena -am, -ah, -ami, *G-i* promjena -im, -ih, -mi) iz nekoliko, za ono vrijeme presudnih razloga. Prvi je razlog vezan uz ideološku koncepciju ilirizma. Babukić je starijim gramatičkim nastavcima želio ilirski približiti ostalim južnoslavenskim narodima i svim Hrvatima nešto kavicima pozivajući se na lakše razumijevanje i zajedništvo među slavenskim narodima, a uvjetovano istim jezičnim korijenima: *stari i pravilni oblik padežah uzdržaje uzajimno porazumljenje gornjih i doljnjih Ilirah, tj. Slovenskih i Hervatsko-Serbskih plemenah (kaj-, ča- i što-kavacah).*(...) *Zatim po starom obliku rečenih padežah ostaje jošte narčje naše jugoslavjansko priličnie staromu cerkvenoslavjanskomu i českomu narčju.*²¹ Prema tomu, uvođenjem starijih oblika književni bi jezik bio bliži čakavcima, kajkavcima i slovenskom jeziku, a što je u kontekstu ilirizma neobično važno. Babukić se za stare množinske nastavke nije opredijelio samo iz ideoloških razloga, već i zbog razloga jezične naravi. Naime, Babukić razlikuje i morfološku kategoriju dvojine. Budući da su nastavci za dativ i instrumental dvojine -ama, odnosno -ima, množinski su se nastavci morali razlikovati od dvojinških da bi se izbjegla pretjerana istoobličnost. Treći je razlog Babukićevom opredjeljenju za starije nastavke oslanjanje na, u romantizmu, često prizivanu književnojezičnu tradiciju: *I svi naši starii slovničari: Della Bella, Relković, Lanošović, Appendini, i novii: Berlić, prof. Mažuranić spoznaju razliku u pitanju stojećih padežah.*²² Za Babukića je, dakle, u prosuđivanju i normiranju književnoga jezika presudna slavenska etimološka pravilnost poduprta mjerodavnom tradicijom književnojezičnoga izraza. Babukić je bio svjestan sve veće

²¹ V. Babukić: "Ilirska slovnica", Zagreb, 1854., str. 183, u B. Tafra 86.

²² V. Babukić: "Ilirska slovnica", Zagreb, 1854., str. 184, u B. Tafra 86.

učestalosti novoštokavskih nastavaka, osobito u razgovornom jeziku, ali nije htio odustati od svojih uvjerenja kojima jasno razdvaja učeni, književni jezik od *prostoga*, narodnoga: *U prostom govorenju pomješal se je dvojni broj sa višebrojnikom; tako se n.p. više putah veli u 3.,6., i 7. padežu na ima: jelenima, kolačima, sokolovima, poljima, imenima, selima, veslima, što je i G. Vuk Stefanović u svojoj slovnici str. XXXVII. poprimil, metnuvši pravilna dokončanja pod iznimku. Ali ovo su bludnje, koje nemogu za pravilo služiti. Mi moramo ako ne želimo tumarati po mraku, takova pravila iznajti, koja se sa obćinskim duhom slavyanskoga jezika sudaraju.*²³ Ako tomu pridodamo i govor Ivana Kukuljevića Sakcinskog, jednog od najžešćih pobornika ilirske jezične koncepcije, iz 1886. godine u kojem on, uz staroštokavske, upotrebljava i novoštokavske morfološke oblike: *...što mi stariji književnici o Srbima mislimo..., ...malo komu pristupnim knjigama hrvatskim...*²⁴, onda o sve većoj učestalosti novoštokavskih nastavaka nema nikakve sumnje. Sve je to postupno dovelo do kraha i uzmaca morfoloških rješenja ilirizma i zagrebačke filološke škole pobjedom jezičnih stavova hrvatskih vukovaca krajem 19. stoljeća, a uz svesrdnu pomoć mladogramatičarskih jezičnih načela utemeljenih na izvornom narodnom govoru kao osnovici književnoga jezika. Devetnaesto je stoljeće u hrvatskom jezikoslovlju, nažalost, bilo vrijeme dviju krajnosti od kojih je jedna morala pobijediti. Jednu su krajnost predstavljali ilirci i predstavnici zagrebačke filološke škole normirajući isključivo staroštokavske morfološke nastavke, bez obzira na to što su novoštokavski nastavnici u hrvatskim gramatikama i u hrvatskoj književnosti supostojali od 17. stoljeća. No njihov se postupak još nekako i može opravdati uzmu li se u obzir programske odrednice ilirizma i činjenica o velikoj nadmoći staroštokavskih oblika u hrvatskoj književnojezičnoj tradiciji. Drugu su pak krajnost zastupali hrvatski vukovci dosljedno provodeći Karadžićev jezični model folklorizacije književnoga jezika. Njima se može uputiti puno više prigovora jer su novoštokavski nastavnici u književnosti 17. i 18.

²³ "Danica" 2, 1836., str. 44-45, u R. Katičić: "Novi jezikoslovni ogledi", Zagreb, 1992., str. 331.

²⁴ Narodne novine 1866., u R. Katičić: "Novi jezikoslovni ogledi", Zagreb, 1992., str. 335.

stoljeća bili puno manje zastupljeni, a za razliku od staroštokavskih nikada nisu bili normom. Čak se i Vatroslav Jagić, čiji su tadašnji stavovi dobro poznati, pita nije li Maretić pretjerao kada normira novoštokavske nastavke budući da se stari nastavci nalaze i u srpskih, a ne samo u hrvatskih književnika. Međutim, suvremena jezikoslovna strujanja u Europi nisu išla na ruku predstavnicima zagrebačke filološke škole što su hrvatski vukovci iskoristili oslanjajući se na narodni i razgovorni jezik u kojem su, bez ikakve sumnje, novoštokavski oblici bili češći od staroštokavskih. No koliko su god pogledi na književni jezik i jezičnu normu tih dviju škola bili različiti ipak se mogu pronaći i neke dodirne točke na osnovi kojih se mogu odbaciti neumjerene tvrdnje o temeljitom i naglom rezu u procesu normiranja hrvatskoga jezika krajem 19. stoljeća.

Već sam na početku ovoga rada spomenuo kako je proces normiranja hrvatskoga jezika proces bez oštarih granica i presudnih događaja uvjetovanih genijem pojedinca. Mnogi se s tim možda neće složiti, misleći pritom na ulogu V. S. Karadžića o kojem se, uglavnom, misli i piše upravo u tom kontekstu. V. S. Karadžić bio je jedan od tih genija, ali samo u odnosu na srpski jezik o kojemu je on doista iz temelja promijenio shvaćanja i postavio mu normu. Površni bi promatrači o utjecaju V. S. Karadžića na hrvatski jezik mogli utvrditi suprotno, pozivajući se na prekretnicu krajem 19. stoljeća kada su Vukova morfološka i pravopisna rješenja pobijedila u Hrvatskoj nad jezičnom koncepcijom iliraca utemeljenoj na višestoljetnoj književnojezičnoj tradiciji. No svim je tim razlikama zajednička štokavska dijalekatna osnovica, u okviru koje se one ostvaruju, u Hrvatskoj njegovana i razvijana od 17. stoljeća a u Srbiji nepoznata sve do pojave V. S. Karadžića. Uostalom, Karadžićevo izjednačavanje množinskih oblika za dativ, lokativ i instrumental u imeničkoj sklonidbi, kako je već napomenuto, nije hrvatskoj književnojezičnoj povijesti nepoznanicom i novinom. Istina je da ti oblici nikada nisu bili normom, ali ih spominju i dopuštaju već i Kašić, Della Bella, Relković, Lanosović, Appendini i Voltić. U književnim tekstovima 17., 18. i 19. stoljeća prevladavaju staroštokavski morfološki oblici, iako se mogu pronaći i novoštokavski, osobito u slavonskih pisaca. Dvojne je novoštokavske nastavke -ima, -ama u instrumentalu množine dopustio, kako je spomenuto, već Bartol Kašić u svojoj gramatici iz 1604., a u

Kačićevom je *Razgovoru ugodnom...*, pored staroštokavskih oblika, uočljiva i težnja za izjednačavanjem nastavaka u dativu, lokativu i instrumentalu množine. Tako on u uvodu *Priljubljenomu štioću* iz drugog izdanja 1759. kaže: *Ne nahodeći se u mojim knjižicama od kralja, bana i vitezova... Retorike ni poesije, nakićena ni napirlitana veza naći ne ćeš, nego jednu zgradju... od istine zidjanu stinam naravnim...*, a u uvodu u prvom izdanju iz 1756. naslovljenom *Bratu štioću* :...*jer se malo stvari štije i nahodi od stari kralja, bana, gospode i dogadjaja, koji su se dogadjali u našim stranam. Gosp. Bog dao je našem narodu taku pamet naravnu, da ono, što drugi narodi uzdrže u knjigam...*²⁵. Vidi se, dakle, da Kačić stari dativni nastavak -am za ž. r. množine proširuje i na lokativ i na instrumental kada kaže *u mojim knjižicama* umjesto *mojih knjižicah*, *zidanu stinam naravnim* umjesto *stinami naravnim ili naravnimi* i *u našim stranam* umjesto *u naših stranah*. Razumljivo je, stoga, zašto Babukić o Karadžićevom rječniku i gramatici iz 1818. razmišlja kao o nastavku starije i obuhvatnije ilirske gramatičarske tradicije, stavljajući je iza Relkovićeve, Lanosovićeve i Brlićeve. Sličnog su mišljenja bili i Ljudevit Gaj i B. Šulek, a I. A. Brlić, u svom pismu V. S. Karadžiću iz 1825., to izrijekom i kaže:...*istina da ste Vi narodu serbskomu pisali, a ja Slavoncem pišem, ali mislim da se ipak razumijemo, i da na sverhi o jednoj i istoj stvari bavimo se, i jedan jezik obradjujemo (misleći pri tom na ilirski jezik op. B.B.), s tom razlikom, da Vi u Vašemu narodu prvi bili jeste, koji ste se usudili (što pravo i jest) s čistim materinskim jezikom pisati...*²⁶. Očito je, iz svega do sada rečenog, da ilirci i predstavnici zagrebačke filološke škole nisu V. S. Karadžića smatrali nikakvim jezičnim prosvjetiteljem, inovatorom i velikim reformatorom. Cijenili su ga i poštivali samo kao vrsnog i sposobnog nastavljača ilirske književnojezične tradicije, ne odustajući pri tom od svojih jezičnih uvjerenja u mnogome različitih od Karadžićevih²⁷. Brojne su razlike između njih, ali na temelju iste dijalekatne osnovice.

²⁵ A. Kačić Miošić: "Razgovor ugodni...", Djela Andrije Kačića Miošića, Stari pisci hrvatski, knjiga XXVII., str. 4.

²⁶ Vukova prepiska, Beograd, 1910., V, str. 79-80, u R. Katičić: "Novi jezikoslovni ogledi", Zagreb, 1992., str. 329-330.

²⁷ Brojne su razlike između shvaćanja književnoga jezika V. S. Karadžića i njegovih sljedbenika s jedne strane i iliraca i predstavnika zagrebačke filološke

Doprinos²⁸ je V. Babukića normiranju hrvatskoga jezika velik, a začuđujući su podaci koji svjedoče o suvremenosti njegove jezikoslovne misli, ima li se u vidu vrijeme u kojem je pisao. Posebno je zanimljivo nazivlje kojim se služio, jer se mnogo toga u gramatikama zadržalo sve do danas. Već sam ranije spomenuo da je on prvi terminološki i pojmovno razlikovao glas od slova, da je po prvi put progovorio o akustično-artikulacijskim svojstvima glasova, te dao podjelu glasova vrlo sličnu onima u suvremenim gramatikama upotrebljavajući nazive usni, jezični, zubni, samoglasnik, suglasnik itd. Ovomu treba pridodati i doprinos na području morfologije i sintakse. Od morfoloških bi pitanja trebalo izdvojiti novu podjelu glagola na vrste prema prezentskom završetku koju je on proširio od tri (-am, -em, -im) na četiri uvodeći i -jem vrstu, podjelu sklonidbenih tipova imenica prema nastavku u genitivu jednine koju je među prvima uveo u gramatike, te podjelu riječi na pojmovne i odnosne što će dosljedno provoditi tek suvremene hrvatske gramatike. Ne treba zaboraviti ni pitanje naveska u zamjeničko-pridjevnoj sklonidbi - pitanje koje Babukić, a kasnije Mažuranić i Veber, jednoznačno rješava (dativ -omu /-emu, a lokativ -om /-em tj. bez naveska) za razliku od današnjih gramatika. Na sintaktičkim se pitanjima u radu nisam zadržavao jer bi za to bilo potrebno puno više mjesta, nego što je ovdje predviđeno, a istaknut ću samo da je Babukić već 1854. godine uočio dubinsko rečenično ustrojstvo obrađujući npr. rečenice s glagolskim priložima, čije je površinsko ustrojstvo jednostavno, unutar poglavlja o složenoj rečenici.

Babukić umire 1875. godine, razočaran i osamljen na pragu novoga vremena - vremena novih, mladogramatičarskih pogleda na jezik kojima je krajem 19. stoljeća, jezikoslovnim radom hrvatskih

škole s druge strane, a ovdje ću navesti samo neke. Karadžić zastupa fonološki pravopis, novoštokavske množinske nastavke u sklonidbi imenica, književni jezik na temelju samo jednoga narječja - štokavskoga južne ijekavštine i narodni govor kao temelj književnoga jezika, dok ilirci i predstavnici zagrebačke filološke škole provode etimološki način pisanja, starije nastavačke oblike, za književni jezik uzimaju štokavsku osnovicu nadograđivanu elementima ostalih dvaju narječja, a književni jezik smatraju kulturnim naddijalektom izraslim iz stoljećima stare književnojezične tradicije.

²⁸ Doprinos V. Babukića normiranju hrvatskoga književnoga jezika temeljito i detaljno opisuje B. Tafra u svojoj knjizi "Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić".

vukovaca, završen proces normiranja hrvatskoga jezika. Tadija je Smičiklas krasno opisao život V. Babukića i njegovo mjesto u procesu normiranja hrvatskoga jezika sljedećim riječima: *Kad nove ideje u narodu uzkipe, čini se, da lasno dodjoše do slave oni ljudi koji se upravo prvi nadjoše na okupu. Ali kako teško i krvavo breme na nje pada! Sve male i velike potrebe naroda nose oni, radosti diele s drugimi, a žalosti nose oni sami; svjetina uživa samo sladke nade, da će pravedna stvar uspjeti, a strah, ako ne uspiju, tare samo nje. Oni su u svome narodu sve, te neimaju kada tvoriti neumrlih naučnih djela. Oni su žrtva koju pale i sažižu potrebe naroda, a istom iza tih svetih žrtava dolazi ono liepo vrieme, gdje se već narod osjeća siguran, gdje se radnja počinje dieliti, a pojedine se radne sile skupljaju već oko pojedinih predmeta. - Početak ove dobe kod Hrvata doživio je i Babukić, ali već tako slab i onemogao, da se jedva u njoj mogao razabrati. Bio je on zato ipak. medju svojim i svoji spoznaju njega: i vele: Slava mu, jer nas je ON PRVI učio pisati naš materinski jezik.²⁹*

VJEKOSLAV BABUKIĆ'S POSITION IN THE PROCESS OF CROATIAN LANGUAGE STANDARDIZATION

This work describes the most important linguistic attitudes of the Ilirian grammarian Vjekoslav Babukić and his contribution to the modern Croatian grammar. The grammatical work of Vjekoslav Babukić and his thoughts and conceptions of language in general are judged and valued in context of social, political, cultural and linguistic standpoints of the time he was living in.

²⁹ T. Smičiklas: "Vjekoslav Babukić, prvi tajnik Matice ilirske", u knjizi Matica hrvatska od godine 1842. do godine 1892., Zagreb, 1892., str. 254, u Z. Vince: "Putovima hrvatskoga književnog jezika", Zagreb, 1990., str. 241.